

ยกระดับภาคการท่องเที่ยวไทย
ด้วยแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์
ทางเลือกชุมชน ทางรอดเศรษฐกิจยุคโควิด-19

ที่ปรึกษา

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

รศ. ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล ผู้อำนวยการ สกสว.
 รศ. ดร.พงศ์พันธ์ แก้วตาทิพย์ รองผู้อำนวยการ สกสว.

หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (บพข.)

รศ. ดร.สิริ ชัยเสรี ผู้อำนวยการ บพข.
 รศ. ดร.ธงชัย สุวรรณสิขณิน รองผู้อำนวยการ บพข.

ที่มาของข้อมูล

โครงการวิจัย การยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพเพื่อรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายหลังภาวะวิกฤต

หัวหน้าโครงการ ผศ. ดร.ณัฐฉิณี ทองดี และคณะ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

สนับสนุนทุนวิจัย แผนงานท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (บพข.) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

รวบรวมและสรุปประเด็น

คณะทำงานหน่วยบูรณาการเชิงประเด็นยุทธศาสตร์ ววน. ด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (SAT Tourism)

ผศ.สุภาวดี โพธิยะราช	ประธานคณะกรรมการแผนงาน กลุ่มการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บพข. และประธานคณะทำงาน SAT Tourism
ดร.ฉัตรฉวี คงดี	คณะอนุกรรมการแผนงานกลุ่มการท่องเที่ยว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บพข. และคณะทำงาน SAT Tourism

สำนักประสานงานโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์

ผศ. ดร.เกศรา สุกเพชร	ผู้ประสานงานโครงการพัฒนาอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์
ผศ. ดร.สุนิดา อรุณพิพัฒน์	คณะทำงาน
ดร.นาวัน วิริยะเอี่ยมพิกุล	คณะทำงาน
อาจารย์ชินนภา นิลสนธิ	คณะทำงาน
นายสุทธิศักดิ์ นิลรอด	คณะทำงาน

ยกระดับภาคการท่องเที่ยวไทยด้วยแนวคิด

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์

ทางเลือกชุมชน ทางรอดเศรษฐกิจยุคโควิด-19

ประเด็นสำคัญ

- การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่ต้องการให้ไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลก เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน ซึ่ง “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่จะช่วยนำเม็ดเงินลงไปสู่เศรษฐกิจฐานรากได้ โดยประเทศไทยมีแผนขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2559-2563 (CBT Thailand) เป็นแนวทางในการยกระดับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ แต่การดำเนินงานที่ผ่านมากลับพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังจำกัดอยู่ที่กลุ่มศึกษาดูงานระหว่างชุมชนท่องเที่ยว และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นลักษณะของการนำอัตลักษณ์ของตัวเองมาจัดกิจกรรมท่องเที่ยว โดยไม่ได้มีการวิเคราะห์กลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง อีกทั้งชุมชนท่องเที่ยวยังขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการสินค้าและบริการการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวคุณภาพมากขึ้น
- หนึ่งในตัวแปรสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังอยู่ที่สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ที่ทำให้ไทยต้องสูญเสียรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นจำนวนมาก ซึ่งเรื่องนี้ทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จัดเตรียมโครงการยกระดับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัย (SHA) เพื่อสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ ททท. ยังคาดการณ์ว่า ตลาดท่องเที่ยวในประเทศจะฟื้นตัวก่อนต่างประเทศอย่างแน่นอน เนื่องจากผลสำรวจพบว่าคนไทยยังสนใจการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศอยู่ ดังนั้นการยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ได้ตามมาตรฐาน CBT Thailand และ SHA โดยนำหลักการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มาผสมผสานกับรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองตลาดและความต้องการในยุค New Normal พร้อมทั้งส่งเสริมกระบวนการทำงานร่วมกันของชุมชน-ผู้ประกอบการ-นักวิจัย จึงเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย และเป็นทางเลือกให้กับชุมชนในการสร้างรายได้และพึ่งพาตนเองในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ซึ่งจะเป็นทางรอดที่ช่วยพยุงเศรษฐกิจฐานรากให้ยังคงเดินหน้าต่อไปได้

จากการศึกษาพบว่า การยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีคุณภาพที่สามารถสอดรับกับวิถีชีวิตใหม่ หรือ New Normal ในยุคโควิด-19 จำเป็นต้องเริ่มจากการคัดเลือกชุมชน จากเกณฑ์ 8 ข้อ ที่เน้นการมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดนักท่องเที่ยวได้ และเป็นชุมชนที่มีคุณสมบัติของความสะอาดและสุขอนามัยที่ดี โดยแนวทางการรับนักท่องเที่ยวในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ยังจำเป็นต้องยกระดับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีความปลอดภัยด้านสุขอนามัย (Hygiene) ความปลอดภัยในชีวิต (Safety) การได้พักผ่อนอย่างเต็มที่ (Recharge) และมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ปรับเปลี่ยนได้ (Flexible) โดยนำหลักการ 5 E (Expectation, Experience, Exchange, Encourage, Example) และ 3 S (Story, Senses, Sophistication) มาช่วยในการพัฒนาชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ควบคู่กันไปด้วย ซึ่งกระบวนการนี้ต้องดำเนินการโดยมีชุมชนผู้ประกอบการ นักวิจัย และหน่วยงานของรัฐเข้ามาร่วมในทุกขั้นตอน เพื่อสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่ชุมชนสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองหลักจากการพัฒนาเสร็จสิ้นแล้ว

- จากการศึกษากลุ่มชุมชนท่องเที่ยวจำนวน 8 ชุมชนใน 4 ภูมิภาคที่เข้าเกณฑ์การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ต้องเริ่มจากการค้นหาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของแต่ละชุมชนไปพร้อมกับการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในยุค New Normal และการให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่น การจัดกิจกรรม Camping is Life ที่ชุมชนท่องเที่ยวสุขสมบูรณ์ อำเภอรังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ที่ให้นักท่องเที่ยวสามารถพักผ่อนได้แบบวันระยะห่าง กิจกรรม Dining in the Museum ที่ชุมชนท่องเที่ยวเมืองเก่าภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต การทำอาหารต้านโควิด ที่เมืองโบราณทวารวดีอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี กิจกรรมทำยาฝักเชียงดาและเมี่ยงเชียงดาที่ชุมชนท่องเที่ยวสันลมอ้อย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

- กระบวนการยกระดับการท่องเที่ยวยังจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากผู้ประกอบการในท้องถิ่นเข้ามาช่วยในทุกกระบวนการ เพื่อช่วยวิเคราะห์ตลาดว่านักท่องเที่ยวแบบไหนที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของแต่ละชุมชน เนื่องจาก การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นลักษณะการท่องเที่ยวแบบเฉพาะที่เกิดขึ้นได้เพียงบางชุมชนเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวทุกคนได้ จึงจำเป็นต้องคัดเลือกเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชนจริง ๆ ซึ่งผู้ประกอบการที่เข้าใจบริบทของชุมชนจะช่วยสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ขับเคลื่อนไปในทิศทางดังกล่าวได้
- ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวในยุคที่มีการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 คือการช่วยให้ชุมชนเข้าใจมุมมองทางการตลาด รู้เท่าทันพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว และสามารถปรับตัวได้ตามสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังเป็นการติดต่อทางความคิดให้แก่คนในชุมชน โดยชุมชนสามารถคิดและออกแบบการท่องเที่ยวของตัวเองได้ เข้าใจในศักยภาพของตัวเอง และรู้ว่าควรรับนักท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีคุณภาพสามารถเลือกรับนักท่องเที่ยวได้ แต่สิ่งสำคัญคือชุมชนต้องรู้จักอัตลักษณ์ของตนเอง เข้าใจเรื่องต้นทุน และอาศัยมุมมองจากผู้ประกอบการที่เข้ามาช่วย จึงจะทำให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นสิ่งที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน และช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ไม่ว่าจะเจอกับสถานการณ์แบบไหน ซึ่งเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถยืนได้ด้วยตัวเอง ก็จะส่งผลให้ภาพรวมของเศรษฐกิจฐานรากเติบโตไปพร้อมกันด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากงานวิจัย

- รัฐบาลควรแบ่งกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแต่ละประเภทให้ชัดเจน พร้อมทั้งจัดระดับว่าชุมชนไหนควรได้รับการพัฒนา ก่อน-หลัง และมาก-น้อยเพียงใด เพื่อให้เกิดการกำกับดูแลอย่างทั่วถึง เหมาะสม และเป็นขั้นตอน ซึ่งการยกระดับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์อย่างมีคุณภาพ นอกจากจะช่วยในการแบ่งประเภทของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีความชัดเจนมากขึ้น ยังสามารถรู้ว่าแต่ละชุมชนมีการพัฒนาอยู่ในระดับไหนอีกด้วย
- รัฐบาลควรผลักดันให้ชุมชนท่องเที่ยวได้รับมาตรฐานต่าง ๆ เช่น มาตรฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT Thailand) และมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยการท่องเที่ยว (SHA) โดยมอบหมายให้หน่วยงานภาครัฐเข้าไปสร้างความรับรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และประโยชน์ต่าง ๆ ที่ชุมชนจะได้รับจากการได้รับรองมาตรฐานการท่องเที่ยว
- การท่องเที่ยวโดยชุมชนควรดำเนินงานแบบบูรณาการ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ประกอบการ นักวิจัย และหน่วยงานรัฐ ที่เข้ามาช่วยพัฒนาตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย โดยเฉพาะผู้ประกอบการท่องเที่ยวในท้องถิ่นที่ต้องเข้าใจบริบทของชุมชน และสามารถหาตลาดที่เหมาะสมให้แก่ชุมชนได้อีกทั้งนักวิจัยที่ลงไปทำงานกับชุมชนก็ควรใช้วิทยาศาสตร์งานวิจัย และนวัตกรรม เข้ามาช่วยกำหนดแนวทางและสร้างองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนยังสามารถพึ่งพาตัวเองได้หลังจากที่กระบวนการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว
- รัฐบาลควรจัดตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่กำกับดูแลชุมชนท่องเที่ยวโดยตรง เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน และสามารถบริหารจัดการงบประมาณลงไปพัฒนาชุมชนได้อย่างถูกต้อง
- รัฐบาลควรจัดทำฐานข้อมูลของชุมชนท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ โดยอาจนำฐานข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ที่เคยมีการจัดทำไว้แล้วมาพัฒนาต่อยอด

บทนำ

การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่ตั้งเป้าหมายให้ไทยมุ่งไปสู่การเป็นประเทศที่มีความ “มั่นคง มั่งคั่ง และ ยั่งยืน” และเพื่อให้การท่องเที่ยวตอบสนองยุทธศาสตร์ดังกล่าว จึงได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวไทยปี พ.ศ. 2580 ไว้ว่า “ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพชั้นนำของโลกที่เติบโตอย่างมีดุลยภาพบนพื้นฐานความเป็นไทย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนทุกภาคส่วนอย่างยั่งยืน” ซึ่งกลไกสำคัญที่จะช่วยให้การท่องเที่ยวสามารถนำเม็ดเงินลงไปสู่เศรษฐกิจฐานรากได้ก็คือการพัฒนา “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ที่ผ่านมาประเทศไทยมีแผนขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2559-2563 เป็นแนวทางในการยกระดับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Community-Based Tourism : CBT Thailand) เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลของ Global Sustainable Tourism Criteria (GSTC) แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่ามีนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังจำกัดอยู่ที่กลุ่มศึกษาดูงานระหว่างชุมชนท่องเที่ยว ทั้ง ๆ ที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นตลาดการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและสามารถตอบโจทย์กลุ่มนักท่องเที่ยวได้มากกว่านั้น ประกอบกับการที่ชุมชนท่องเที่ยวยังขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการสินค้าและบริการการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ผ่านมายังเป็นลักษณะของการนำอัตลักษณ์ของตัวเองมาจัดกิจกรรมท่องเที่ยว โดยไม่ได้มีการวิเคราะห์กลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อยกระดับแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีศักยภาพ และพร้อมสำหรับการรองรับนักท่องเที่ยวคุณภาพที่จะเข้ามาในอนาคต ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ประกอบการ นักวิจัย และหน่วยงานรัฐบาลบนพื้นฐานของการจัดการที่สามารถตอบสนองกับตลาดนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือสิ่งสำคัญที่จะช่วยยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้

อย่างไรก็ดี ตัวแปรสำคัญที่เข้ามามีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนก็คือสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2562 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเรื่องนี้นอกจากจะทำให้พฤติกรรมการใช้ชีวิตเปลี่ยนไป เช่น ลดการพบปะผู้คนภายนอก เน้นการใช้ชีวิตในบ้าน และเปลี่ยนมาสื่อสารกันผ่านช่องทางออนไลน์มากขึ้น ก็ยังส่งผลให้การเดินทางระหว่างประเทศต้องหยุดชะงัก และทำให้ไทยต้องสูญเสียรายได้เป็นจำนวนมากจากนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เป็นแหล่งรายได้หลักของการท่องเที่ยวในประเทศไทย จากปัญหาดังกล่าว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จึงได้จัดเตรียมโครงการ Amazing Thailand Safety & Health Administration (SHA) หรือ การยกระดับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัย เพื่อสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยวว่า ทุกคนจะได้รับประสบการณ์ที่ดี มีความสุข และความปลอดภัยด้านสุขอนามัยจากสินค้าและบริการของประเทศไทย ดังนั้น การบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้ได้ตามมาตรฐาน SHA จึงเป็นอีกโจทย์สำคัญที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องนำไปปรับใช้ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวในยุควิถีชีวิตใหม่ หรือ New Normal

แม้ว่าตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติจะยังไม่ฟื้นตัวในเร็ว ๆ นี้ แต่จากการสำรวจพบว่าคนไทยยังสนใจการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศอยู่ ทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเชื่อว่าตลาดในประเทศจะฟื้นตัวก่อนตลาดต่างประเทศอย่างแน่นอน ดังนั้นการหันมาจับตลาดในประเทศไปพร้อมกับการยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย และเป็นทางเลือกให้กับชุมชนในการสร้างรายได้และพึ่งพาตนเองในช่วงการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ซึ่งจะเป็นทางรอดที่ช่วยพยุงเศรษฐกิจฐานรากให้ยังคงเดินหน้าต่อไปได้ด้วย โดยการออกแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่นำหลักการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มาผสานกับรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการในยุค New Normal ควบคู่ไปกับการยกระดับชุมชนท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน CBT Thailand และ SHA จึงจะช่วยให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์สามารถขับเคลื่อนชุมชนและการท่องเที่ยวไทยได้อย่างยั่งยืน

แนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวยุคใหม่โดยชุมชนอย่างมีคุณภาพในยุคโควิด-19

จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มุ่งเน้นเป็นการนำอัตลักษณ์หรือจุดเด่นของท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้มีการนำความต้องการของนักท่องเที่ยวมาช่วยในการวิเคราะห์ตลาด ทั้งยังขาดความร่วมมือจากผู้ประกอบการและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเข้ามาช่วยพัฒนาอย่างจริงจัง จึงทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังไม่สามารถตอบโจทย์กลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพได้เท่าที่ควร ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีคุณภาพที่สามารถสอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ หรือ New Normal ในยุคโควิด-19 จึงจำเป็นต้องเริ่มจากการคัดเลือกชุมชนที่นอกจากจะมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ยังต้องสามารถตอบสนองความต้องการของตลาดนักท่องเที่ยวได้ และมีคุณสมบัติของความสะอาดและสุขอนามัยที่ดี ซึ่งเกณฑ์การคัดเลือกท้องถิ่นเพื่อมาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องประกอบด้วย คุณลักษณะสำคัญ 8 ข้อ ดังนี้

- ✓ ชุมชนที่ผ่านเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศไทย และมีคะแนนประเมินอยู่ในระดับดีมาก
- ✓ ชุมชนสามารถใช้นวัตกรรมและยอมรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ๆ ได้
- ✓ พร้อมยอมรับและเรียนรู้เรื่องนวัตกรรม เพื่อก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลและเทคโนโลยี
- ✓ ชุมชนมีพื้นที่ส่วนตัวให้นักท่องเที่ยวได้พักผ่อน ไม่ต้องใช้พื้นที่ร่วมกับผู้อื่นมากเกินไป
- ✓ ชุมชนเน้นเรื่องความสะอาดและสุขลักษณะอนามัยและสุขภาพ
- ✓ ชุมชนมีที่พักส่วนตัวสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักเดี่ยว
- ✓ ชุมชนที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวตั้งแต่กลุ่มเล็กไปจนถึงกลุ่มใหญ่
- ✓ ชุมชนมีความโดดเด่นที่สามารถเป็นตัวแทนตามอัตลักษณ์ของภูมิภาค

การศึกษายังพบอีกว่า แนวทางการยกระดับการท่องเที่ยวยุคใหม่โดยชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 คือการปรับเปลี่ยนรูปแบบการท่องเที่ยวให้เข้ากับวิถีชีวิตใหม่ เนื่องจากนักท่องเที่ยวในยุค New Normal ไม่ได้คาดหวังแค่เรื่องของประสบการณ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องการความปลอดภัยด้านสุขอนามัย (Hygiene) ความปลอดภัยในชีวิต (Safety) การได้พักผ่อนอย่างเต็มที่ (Recharge) และรูปแบบการท่องเที่ยวที่ปรับเปลี่ยนได้ (Flexible) ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อให้ทันกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไป

นอกจากการเตรียมความพร้อมเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวยุค New Normal แล้ว การยกระดับชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน โดยหลักการที่ชุมชนควรนำมาปรับใช้คือ **หลัก 5 E** และ **3 S** ซึ่งกระบวนการนี้ต้องดำเนินการโดยมีชุมชน ผู้ประกอบการ นักวิจัย และหน่วยงานของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพื่อสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่ชุมชนยังสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง หลังจากการพัฒนาเสร็จสิ้นแล้ว โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ได้จากการบูรณาการความต้องการของตลาด อัตลักษณ์ชุมชน และการสร้างสุขอนามัยที่ดี จะเป็นกิจกรรมรูปแบบใหม่ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนในระยะยาวได้

หลัก 5 E

หลัก 3 S

ที่มา: โครงการวิจัย "การยกระดับการท่องเที่ยวยุคใหม่โดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพเพื่อรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายหลังภาวะวิกฤต" โดย ผศ. ดร.ณัฐฉิณี กองดี และคณะ: ปี พ.ศ. 2563 สนับสนุนทุนวิจัยโดย แผนงานท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (บพข.)

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ในยุค New Normal

1) ค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว

คณะวิจัยได้ทำการคัดเลือกชุมชนท่องเที่ยวตามเกณฑ์ข้างต้น จนได้กลุ่มเป้าหมายจำนวน 8 ชุมชนใน 4 ภูมิภาคของประเทศไทยที่สามารถนำไปพัฒนาต่อได้ ซึ่งจากการลงพื้นที่ในแต่ละชุมชนเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นพบว่า ทุกชุมชนมีเอกลักษณ์ของตัวเอง แต่ยังไม่สามารถนำสิ่งเหล่านั้นมาต่อยอดให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะวิจัยจึงลงไปช่วยทั้ง 8 ชุมชนในการนำอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของตัวเองไปใช้ในการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนที่น่าสนใจ โดยจากการศึกษาพบว่าความโดดเด่นของชุมชนเป้าหมายมีอยู่ด้วยกัน 6 ด้าน คือ วิถีท้องถิ่น ธรรมชาติ ชาติพันธุ์ อาหารถิ่น ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น/หัตถกรรม/อาภรณ์ และ อาคาร/สถาปัตยกรรม

ความโดดเด่นของชุมชนเป้าหมาย

ที่มา: โครงการวิจัย “การยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพเพื่อรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายหลังภาวะวิกฤต” โดย ผศ. ดร.ณัฐินี กองดี และคณะ: ปี พ.ศ. 2563 สนับสนุนทุนวิจัยโดย แผนงานท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (บพข.)

โดยหลังจากค้นพบอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนแล้ว จึงสามารถนำไปพัฒนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวได้ ดังนี้

- **จังหวัดเชียงใหม่ (ภาคเหนือ)** อัตลักษณ์คือ “**ดนตรีพื้นเมือง**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism)
- **จังหวัดน่าน (ภาคเหนือ)** อัตลักษณ์คือ “**เมืองเก่า**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Cultural Tourism)
- **จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)** อัตลักษณ์คือ “**ไหม/ผ้า/กลุ่มชาติพันธุ์**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยววิถีกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Tourism)
- **จังหวัดนครราชสีมา (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)** อัตลักษณ์คือ “**พืชผัก/สุขภาพ**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism)
- **จังหวัดภูเก็ต (ภาคใต้)** อัตลักษณ์คือ “**อาหาร/วัฒนธรรม**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงอาหาร (Gastronomy Tourism)
- **จังหวัดนราธิวาส (ภาคใต้)** อัตลักษณ์คือ “**พหุวัฒนธรรม**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-Tourism)
- **จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาคกลาง)** อัตลักษณ์คือ “**พระพิมพ์**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism)
- **จังหวัดอ่างทอง (ภาคกลาง)** อัตลักษณ์คือ “**อาหาร/ลูกยาง**” สามารถนำไปพัฒนาต่อเป็น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism)

2) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่รองรับวิถีชีวิตใหม่

จากการลงพื้นที่จำนวน 8 ชุมชนใน 4 ภูมิภาคพบว่า มีหลายท้องถิ่นที่สามารถจัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในยุค New Normal ได้ เช่น ชุมชนท่องเที่ยวสุขสมบูรณ์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ที่มีพื้นที่สำหรับการทำ Camping Site โดยใช้ชื่อกิจกรรมว่า Camping is Life ที่ให้นักท่องเที่ยวได้ใช้ชีวิตติดธรรมชาติ สามารถลงไปกางเต็นท์ พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แบบที่ไม่ต้องเข้าไปอยู่ใกล้ชิดกับชุมชนมากเกินไป ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวได้ทั้งความเป็นส่วนตัวและสามารถพักผ่อนแบบเว้นระยะห่างได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน เมืองโบราณทวารวดีอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่มีการทำเมนูอาหารชื่อว่า สำหรับท้าวอุทองปราบโควิด โดยนำวัตถุดิบที่ทางกระทรวงสาธารณสุขแนะนำให้สามารถป้องกันเชื้อโควิด-19 ได้มาใช้ในการปรุงอาหาร เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่ใส่ใจเรื่องสุขภาพมากขึ้น

3) จัดกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์

ความคิดสร้างสรรค์ได้ถูกขยายความภายใต้แนวคิดนี้ โดยไม่เพียงการออกแบบกิจกรรมสร้างสรรค์ผ่านมุมมองของชุมชนตามค่านิยมแบบเดิมเท่านั้น แต่เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวต้องใส่ความคิดสร้างสรรค์เข้าไปด้วย ทั้งนี้ จากการลงพื้นที่จำนวน 8 ชุมชนใน 4 ภูมิภาคนั้น มีกิจกรรมที่ชุมชนและนักวิจัยร่วมกันรังสรรค์ขึ้นมา เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการลงมือทำสิ่งของหรืออาหารต่าง ๆ เช่น

- กิจกรรมทำยาปักเชียงดาและเมี่ยงเชียงดา ที่ชุมชนท่องเที่ยวสันลมจอย จังหวัดเชียงใหม่
- กิจกรรมทำโคมมหาโพธิ์ ณ วัดมหาโพธิ์ ที่ชุมชนตำบลในเวียง บ้านหนองเต่า จังหวัดน่าน
- กิจกรรมทำสลัดโรล ที่ชุมชนท่องเที่ยวสุขสมบูรณ์ จังหวัดนครราชสีมา
- กิจกรรมการทำผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติ ที่ชุมชนท่องเที่ยวไหมสวนนอก จังหวัดบุรีรัมย์
- กิจกรรมพิมพ์พระปางคัมภีร์ที่อุทอง ที่ชุมชนเมืองโบราณทวารวดีอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
- กิจกรรมเก็บผักสวนครัวไปทำน้ำพริกกะปิ และการพันทุกลูกยาง ที่ชุมชนบางเจ้าฉ่า จังหวัดอ่างทอง
- กิจกรรม Dinning in the Museum ที่ชุมชนท่องเที่ยวเมืองเก่าภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต

4) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยได้รับความร่วมมือจากผู้ประกอบการ

จากการลงพื้นที่จำนวน 8 ชุมชนใน 4 ภูมิภาคพบว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทางผู้ประกอบการในพื้นที่เข้ามาช่วย ซึ่งต้องเป็นผู้ประกอบการที่เข้าใจหลักการทำงานของจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยผู้ประกอบการกลุ่มนี้จะทำหน้าที่ในการช่วยวิเคราะห์ตลาดว่านักท่องเที่ยวแบบไหนที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของแต่ละชุมชน เนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นลักษณะการท่องเที่ยวแบบเฉพาะที่เกิดขึ้นได้เพียงบางชุมชนเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวทุกคนได้ จึงจำเป็นต้องคัดเลือกเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวคุณภาพที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชนจริง ๆ ซึ่งผู้ประกอบการที่เข้าใจบริบทของชุมชนจะช่วยสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ขับเคลื่อนไปในทิศทางดังกล่าวได้

ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวในยุคโควิด-19 จะช่วยให้ชุมชนเข้าใจมุมมองทางการตลาด รู้เท่าทันพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว และสามารถปรับตัวได้ตามสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังเป็นการตีอาวุธทางความคิดให้แก่คนในชุมชน โดยชุมชนสามารถคิดและออกแบบการท่องเที่ยวของตัวเองได้ เข้าใจในศักยภาพของตัวเอง และรู้ว่าควรรับนักท่องเที่ยวมากน้อยเท่าไร ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีคุณภาพสามารถเลือกรับนักท่องเที่ยวได้ แต่สิ่งสำคัญคือชุมชนต้องรู้จักอัตลักษณ์ของตนเอง เข้าใจเรื่องต้นทุน และอาศัยมุมมองจากผู้ประกอบการที่เข้ามาช่วย จึงจะทำให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นสิ่งที่สร้างรายได้ที่ให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน และช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ไม่ว่าจะเจอกับสถานการณ์แบบไหน ซึ่งเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถยืนได้ด้วยตัวเอง ก็จะส่งผลให้ภาพรวมของเศรษฐกิจฐานรากเติบโตไปพร้อมกันด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาพบข้อเสนอเชิงนโยบายจากการวิจัย ดังนี้

1. ควรมีการจัดกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแต่ละประเภท

- รัฐบาลควรจัดกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแต่ละประเภทให้ชัดเจน พร้อมกับจัดระดับว่าชุมชนไหนควรได้รับการพัฒนา ก่อน-หลัง และมาก-น้อยเท่าไร เพื่อให้เกิดการกำกับดูแลอย่างทั่วถึง เหมาะสม และเป็นขั้นตอน ซึ่งการยกระดับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์อย่างมีคุณภาพ นอกจากจะช่วยในการแบ่งประเภทของกลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีความชัดเจนมากขึ้น ยังสามารถรู้ได้ว่าแต่ละชุมชนมีการพัฒนาอยู่ในระดับไหนอีกด้วย

2. ผลักดันการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ได้มาตรฐาน

- รัฐบาลควรผลักดันให้ชุมชนท่องเที่ยวได้รับมาตรฐานต่าง ๆ เช่น มาตรฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT Thailand) และมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัยการท่องเที่ยว (SHA) โดยมอบหมายให้หน่วยงานภาครัฐเข้าไปสร้างความรับรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์และประโยชน์ต่าง ๆ ที่ชุมชนจะได้รับจากการได้รับรองมาตรฐานการท่องเที่ยว

3. สร้างการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ

- การท่องเที่ยวโดยชุมชนควรดำเนินงานแบบบูรณาการ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ประกอบการ นักวิจัย และหน่วยงานรัฐที่เข้ามาช่วยพัฒนาตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย โดยเฉพาะผู้ประกอบการท่องเที่ยวในท้องถิ่นที่ต้องเข้าใจบริบทของชุมชน และสามารถตลาดที่เหมาะสมให้แก่ชุมชนได้อีกทั้งนักวิจัยที่ลงไปทำงานกับชุมชนก็ควรใช้วิทยาศาสตร์งานวิจัย และนวัตกรรม เข้ามาช่วยกำหนดแนวทางและสร้างองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนยังสามารถพึ่งพาตัวเองได้หลังจากที่กระบวนการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว

4. จัดตั้งหน่วยงานที่กำกับดูแลการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- รัฐบาลควรจัดตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่กำกับดูแลชุมชนท่องเที่ยวโดยตรง เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการดำเนินงาน และสามารถบริหารจัดการงบประมาณลงไปพัฒนาชุมชนได้อย่างถูกต้อง

5. จัดทำฐานข้อมูลการท่องเที่ยวโดยชุมชน

- รัฐบาลควรจัดทำฐานข้อมูลของชุมชนท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ โดยอาจนำฐานข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ที่เคยมีการจัดทำไว้แล้วมาพัฒนาต่อยอด

เอกสารอ้างอิง

ณัฐฉิณี ทองดี และคณะ. 2564. การยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์สู่ตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ เพื่อรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายหลังภาวะวิกฤต, ภายใต้แผนงาน “การวิจัยและพัฒนาเพื่อบรรเทาผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19). หน่วยบริหารจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (บพข.)

สถานที่ติดต่อ

ชุดขับเคลื่อนและผลักดันงานวิจัยกลุ่มการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บพข.

สำนักประสานงานการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์

หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (บพข.)

อาคาร SM Tower ชั้น 33 เลขที่ 979-112 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 02-126-6880 อีเมล bcginaction.tourism@gmail.com